
ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№1/2024

Жылына 4 рет шығады
2001ж. Шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2024

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, Астана, Қазақстан
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD) Астана, Қазақстан

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 15.03.2024 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курьжжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 15.03.2024ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

© Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the **A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute**, Astana, Kazakhstan
Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the **A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute**, Astana, Kazakhstan

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkerova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhhan L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 15.03.2024 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

АЛПЫСБАЕВА А.Е., АШИМХАНОВА С.А., ӘБДІМАНАПОВА М.Б.	М. Жұмабаевтың «Гүлсім ханымға» өлеңінің лингвопоэтикасы және аудармадағы көрінісі.....	7
БАЛТАБАЙ Д.Ә.	«Шежіре-и теракиме» еңбегіндегі кейбір түркі сөздерінің этимологиясы.....	24
КЕМБАЕВА А.Т., ЖҰБАЙ О.С.	Шерхан Мұртаза шығармаларындағы ұлттық мәдениеттің тілдік көріністері.....	35
КҮДЕРИНОВА Қ.Б. СЕРІКҚЫЗЫ М.	А.Байтұрсынұлы сөзсаптамындағы қазақ сөзінің дәстүрлі прагматикасы.....	52
KURMANGALI F.T., MAMAYEVA G.B., BEIMBETOVA A.A.	National cultural connotation of regular expressions and national code in kazakh and english languages.....	67
РАЙНБЕКОВА Г., KASAROGLU CENGEL H.	Терминологиядағы антонимия (қазақ тілінің антонимдер сөздігі негізінде).....	80

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АЙТУҒАНОВА С.Ш. СӘРЕКЕНОВА Қ.Қ.	Ясауи хикметтеріндегі айшықтаулардың көркемдік қызметі.....	92
АКНМЕТОВА І.В., KALIYEV A.K., АҒА М.	The role of woman in birth rituals of kazakh and turkish people.....	104
АМАНҒАЗЫҚЫЗЫ М.	Постмодерн әдебиетіндегі қала тақырыбы.....	118
ISPANDIYAROVA A.T., ABSADYK A.A.	The concept «woman» in kazakh folk lyrics.....	133
ИБРАЙХАНОВА А.Қ.	Сапарғали Бегалин поэмаларындағы ертегі, аңыздар ізі.....	143
ҚАМАРОВА Н.С., ЖАЙЛОВОВ Б.С.	Әбіш Кекілбайұлы – әдебиеттанушы.....	157
НОҒАЙБЕКҚЫЗЫ Л., ДАРИБАЕВ С.Д.	Бесікке салу ғұрпына қатысты қастерлі ұғымдар	172
НУРГАЛИ Қ.Р., МЕЛЬНОВА К.В.	Основы миропостроения в произведениях жанра фэнтези.....	188

СЕЙСЕНҚҰЛҰЛЫ Ө., КЕНЖЕҚОЖАЕВА А.М., ТӨЛЕУБАЕВА К.А.	«Абайтану» ғылымы және қытай қазақтарының Абайды тануы.....	200
СҰЛТАНҒАЛИЕВА Р.Б.	Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ прозасындағы әдеби интерьердің мекеншақтық қызметі.....	213
ХАМИДОВА А.Х., КАНАФИНА М.А., ЖУМСАКБАЕВ А.Т.	Образ грешницы в драме А.Н. Островского «Гроза».....	224
ҮЕРСАИНОВА А.В., КОШАНОВА ЗН.Т., ТАЛАСПАЕВА ЗН.С.	The contribution of the academician and writer Sabit Mukanov to Shokan studies.....	236

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND
LITERATURE**

КЛЫЧНИЯЗОВА Г.Н., СЫРЛЫБАЕВА Г.Т.	Оқушылардың айтылым мәдениетін қалыптастырудың лингвистикалық аспектілері	248
МАЖИЕВА Н.А., БАЛТАБАЕВА Н.С.	Эпостардағы «қаһарман-қыздар» бейнесін ЖОО-да СТО технологиясы арқылы оқыту.....	263

FTAMP 17.01.07

DOI <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2024-1.12>*Н.С. ҚАМАРОВА¹ Б.С. ЖАЙЛОВОВ³

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті,
Ақтау, Қазақстан^{1, 2, 3}

(e-mail: nagbdu.kamarova@yu.edu.kz¹,
adilet.kabylov@yu.edu.kz², baktybay.zhailovov@yu.edu.kz³)

*ӘБІШ КЕКІЛБАЙҰЛЫ – ӘДЕБИЕТТАНУШЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада Әбіш Кекілбайұлының әдебиеттануға қосқан үлесі туралы зерделенеді. Әдебиеттанушы ғалым ретіндегі рөлі белгілі ақын-жазушылар шығармашылығын зерделеген, әдебиет теориясына қатысты тұжырымдары әдеби, танымдық ғылыми негізді мақалалары арқылы байыпталып, дәйектеледі.

Мақаланың алдына қойған мақсаты – әдебиеттанушы Ә.Кекілбайұлының әдебиет туралы толғамдарын, қаламгерлердің шығармашылық лабораторияларын зерттеген кезде туындаған ғылыми, әдеби, танымдық, сыншылық ойларын әдебиет теориясы тұрғысынан дәйектеу. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін Ә.Кекілбайұлының әдебиеттанушылық шеберлігін танытатын ғылыми, зерттеу, танымдық мақалалары іріктеліп, зерттеу нысанына алынды.

Аталған мақалада шолу, сипаттау, жүйелеу, талдау, салыстыру әдістері қолданылды. Бұл мақаланың ғылыми жаңалығы ретінде Әбіш Кекілбайұлының әдебиеттанушылық қырының ғылыми сипаты әдебиет теориясына қатысты әдеби, ғылыми мақалалары аясында алғаш рет зерделеніп, зерттелуде. Әдебиеттанушы ғалым еңбектері қазіргі әдебиеттану биігінен қарастырылып, бағаланады. Негізге алынған әрбір мақаласындағы ғалымның түйінді ойлары мен әдеби толғамдары, парасатты пайымдаулары қай кезде де өзінің құндылығын жоймайтын асыл дүниелер екені байыпталады.

Ә.Кекілбайұлының эстетикалық, танымдық толғамдары мен қаламгерлер туралы, шығармашылық лаборатория, әдеби ағымдар мен әдеби тенденциялар, әдеби стиль және тағы басқа әдебиет теориясына қатысты ғылыми ойлары туралы талданған бұл мақала әдебиеттануға қатысты арнаулы курстарда, әдебиет сабақтарында қосымша материал ретінде пайдалануға, Ә.Кекілбайұлын әдебиеттанушы ретінде бағалауға мүмкіндік береді.

*Мақала ҚР ҒЖБМ Ғылым комитеті қаржыландыратын АР19678872 «Әбіш Кекілбаев шығармашылығы қоғамдық сананың жаңғыруы контекстінде» ғылыми жобасы аясында жазылды.

Түйін сөздер: әдебиеттану, әдебиет теориясы, сын, шығармашылық лаборатория, ғылыми пайым, жанр, стиль.

Кіріспе. Қаламгер Әбіш Кекілбайұлы ұлттық әдебиетіміздің алтын қорына зор үлес қосты. Ол проза, поэзия, драма, сын, публицистика, аударма жанрларының бәріне бірдей қалам тербеді. Әдебиет табалдырығын ақын болып аттады. Поэзиядан әдебиеттің сынына көшкен қаламгер әдебиеттанушы ғалым ретінде әдебиеттану ғылымына орасан зор үлес қосты. Әдебиеттанушы ғалым ретінде талантты қаламгерлер шығармашылығын зерделеді. «Оның творчестволық жолына көңіл тоқтатып, көз жіберсек, ол қазақ әдебиетінің бес саласында жұмыс істеп, оның бес танабын игеруге қатысқан екен. Олар: поэзия, проза, сын, аударма және зерттеу-танымдық еңбектер. Әбіш Кекілбаев өзі қатысқан осы бес саланың қай-қайсысында да елеулі құбылыс болды десек, зерделі зерек, көзі қарақты оқырман біздің бұл сөзімізді дәлелсіз-ақ сол қалпында қабылдар еді» [1, 505], – дейді ақын Т.Медетбек. Жазушы Ш. Қазығұлов «Келешектен келген Кекілбаев» атты мақаласында өмір бойы сын жазып жүрген кейбір ғалымдардың аяқтамаған дүниелерін Әбіш Кекілбайұлы жол-жөнекей жүріп жасай салатынын, бұның бәрі академиялық білімінің жемісі екендігін жазады [2, 3].

Ә.Кекілбайұлының әдебиет туралы толғамдары, қаламгерлердің жазушылық лабораторияларын зерттеген кезде туындаған ғылыми, әдеби, танымдық, сыншылық ойлары әдебиеттанушы ғалым екенін дәлелдейді. «Заман және адам» атты зерттеуінде қазақ прозасының, «Өлең көкжиегі» атты зерттеуінде қазақ поэзиясының талантты тұлғаларының шығармашылық лабораториясын барлаған. Талантты ақын-жазушылардың ұлттық сөз өнеріндегі құбылыс екендігін, проза мен поэзиядағы шеберлікті нақты мысалдармен атап көрсетіп, әдеби ой-толғамдары тұжырымдалып отырады. Шығармашылық үрдісті әлемдік әдебиеттің көркемдік контексіндегі құбылыстармен салыстыра зерделеуі де өзінің бір әдісі іспетті. Ақын-жазушылардың шығармашылық ізденістерін, талпыныстарын, жаңашыл тәсілдерін шебер саралап, талдайды. Қазіргі әдебиеттану ғылымында әдебиет зерттеушілерінің Ә. Кекілбайұлының зерттеушілік қырына тоқталған жаңашыл ізденістері де баршылық. Мәселен, зерттеушілер А. Нұрлыбаева, А. Бораш, А. Джумабековалардың «Әбіш Кекілбаевтың сыншылдық қыры» деген мақаласында Ә.Кекілбайұлының белгілі прозаик жазушылар туралы жазған сыншылдық мақалалары сөз болады, атап айтқанда, Ғ. Мүсіреповтің, Ғ. Мұстафиннің, Т. Әлімқұловтың, Т. Ахтановтың, А. Сүлейменовтің, О. Бөкейдің прозалық туындыларына берген бағасы мен сыни ойлары дәйектеледі [3].

Зерттеушілер Г. Сатылханова, А. Таңжарықова, Н. Худайбергенов, Г. Тоқшылықова, С. Таймановалар «Orsion» журналына жариялаған «Қазақ

прозасындағы детальдың көркемдік қызметі» атты мақаласында А. Байтұрсыновтан кейін қазақ прозасын зерттеген ғалым Ә.Кекілбайұлы екендігін, тың әдіс-тәсілдермен қазақ прозасын басқа елдердің прозасының дамуымен салыстыра зерттегендігін айтып, Әбіш Кекілбайұлы есімін қазақтың ұлттық проза теориясына үлес қосқан ғалым ретінде атайды [4].

Әдістеме және зерттеу әдістері. Мақаланы жазу барысында әдебиеттану, әдебиет теориясы мәселелеріне байланысты теориялық еңбектерге шолу жасалды. Әбіш Кекілбайұлының ғылыми, әдеби толғамдарын бағамдау мақсатында ғылыми мақалаларын, мазмұндық ерекшеліктерін шолу, сипаттау, жүйелеу, талдау, салыстыру әдістері қолданылды. Зерттеу барысында бүгінгі күнге дейін әдебиеттану саласында әдебиеттанушы ғалымдардың, ақын-жазушылардың, журналистердің еңбектерінде азды-көпті шолу мақалалар болғанымен, Ә.Кекілбайұлының әдебиет теориясына қатысты ойларының ішкі мазмұнына байланысты зерттеулер жоқтың қасы екені анықталды. Мақаланы жазу үстінде Ә.Кекілбайұлының «Заман және адам», «Өлең көкжиегі», «Өлі жандарды» неге Пушкин жазбаған?», «Романдағы адам», «Ел тарихы, ер тағдыры...» және т.б. еңбектері басты назарға алынды. Сондай-ақ Ә. Кекілбайұлының ғұлама ғалымдығы мен әдебиет туралы теориялық ой-пайымдары туралы жазылған ой-пікірлері, әдебиет теориясына байланысты тұжырымдары негізге алынды.

Ә. Кекілбайұлының белгілі ақын-жазушылар шығармашылығын зерделеген, әдебиет теориясына қатысты тұжырымдары әдеби, танымдық ғылыми негізді мақалалары талдауларға да назар аударылды.

Талқылау мен бақылау. Ә.Кекілбайұлының әдебиет туралы теориялық ой-пайымдары, ғылыми зерттеу, талдаулары, әдебиет теориясының категориялары арқылы қарастырылған. Ұлттық әдебиетіміздегі әдеби бағыттар, мәтін поэтикасы, тақырыптық ізденістер, жанр, стиль мәселелері ғылыми мақалаларының негізгі нысаны болды. Бұл зерттеу мақалалар қазақ әдебиеттануының тың табыстары деуге болады. Нақты мысалдармен ойын дәлелдей отырып, тұжырым жасайтын автор көп зерттеуші, ғалымдар зер салмаған көркем туындының табиғатын терең зерделей алған. Дәлелдері де қисынды.

Теориялық білімі терең ғалым жанр табиғаты туралы былай дейді: «Шығарманың жанрын сол шығармаға өзек болған өмірлік құбылыстың эстетикалық табиғаты анықтайды. Жанр – реальды болмыстағы құбылыстың эстетикалық сипатын ашатын категория» [5, 53]. Аталған құбылыстың өмірден өнерге көшкенінде эстетикалық сипатын сақтайтын бірден бір жолы екенін көрсетеді. Мәселен, орыс өмірі жайлы «Өлі жандардай» «поэманы» лирик ақын Пушкин емес, сатирик Гогольдің жазуының сыры осында деп түйеді.

Әбіштің әдеби ой-толғамдары ұлт әдебиеті мен мәдениетімен ғана шектеліп қалмайтындығын «Өлі жандарды» неге Пушкин жазбаған?»,

«Романдағы адам» және т.б. мақалаларында Толстой, Достоевский, Пушкин, Гоголь, Чехов, Шевченко және тағы басқа да классиктердің әдеби мұралары туралы тереңнен ой қозғап, теориялық байламдар жасайды. Ғалым прозаик жазушыларға психологиялық талдау, әлеуметтік талдау барысында детальдің мәнділігіне, концепциялық үлес салмақтың артуына, композициялық ракурстар мен образдардың қанықтығына, жанр табиғатына аса мән беру керектігін айта отырып, қаламгерлердің жазғандарын саралап, баға береді. Ә. Кекілбайұлы қаламгер стиліне оның интеллектуалдық, эмоциялық, эстетикалық, рухани қасиеттері тікелей қатысты екендігін баса айтады. Суреткер стилі тек автордың сөз қолданысымен шектелмеу керектігі ескертіледі. Көптеген сыншылар стильге бір жақты қарайтыны белгілі. Жазушының сұлу құрылған сөйлемдері – стильдің тек бір ғана қыры. Стильдің көп қырлылығын Ә. Кекілбайұлының әдеби теориялық ойларын оқыған соң ұқтық. Ол – бейнелеу жүйесінің, көркемдеу құралдары мен әдіс- тәсілдердің идеялық-эстетикалық, тарихи-қоғамдық мазмұнға тәуелді қалыптасқан тұрақты жиынтығы. Жазушыны өмірде қандай адамдық мазмұн, қандай психологиялық құбылыстар көбірек баурайтындығына мән беру керектігін ескеруді ойлаған ғалым Толстойдың да, Достоевскийдің де психолог жазушылар екенін дәлелдейді. Ішкі монолог, баяндаудың субъективтендірілуі, композиция еркіндігі сияқты көркемдік әдістердің төркіні Толстой шығармашылығынан табылатындығын дәлелдейді. Типтендіру мен даралау туралы айта келіп, бұл тәсілдердің адам бейнесін жасауда қолданылатын көркемдеу құралдары екеніне тоқталады. Көркем шығарманың бейнелілігі қаламгер стилімен тығыз байланысты екендігін айтады. Ғалым Қ.Байтанасова «Көркем шығармадағы бейнелілік призмасы» атты мақаласында: «Әдебиет өзінің көркемдік-эстетикалық функциясын дербес атқара алады. Ал, қоғамдық-саяси өмірдегі ахуалды бейнелеу арқылы әдебиеттің әлеуметтік, философиялық, психологиялық қызметі орнығады. Осыдан келіп көркем мәтінге қатысты әдебиеттанушылар әр түрлі анықтамалар береді. Кейбір зерттеушілер үшін көркем туынды – сол мәтіндегі алуан түрлі тәсілдердің жиынтығы. Екіншілері көркем шығарма шындықтың көрінісі емес, ол шығармашылық сананың жүзеге асуы, шынайылыққа кереғар суреттеу, шарттылық дейді [6, 132], – деп пікір айтады Әрине, бұл сипаттардың бәрі де көркем туынды бойынан табылары сөзсіз. Көркем шығарма – жеке, дара әлем. Қаламгер өз туындысында ұлттық дүниетанымды, кеше мен бүгінді көрсете де, болжай да алады. Автор жазушының стилі мен идеясына, көркемдеу амал-тәсілдеріне жалпы бір ұстаныммен келудің күрделілігін атайды. Мәселен, Ә. Кекілбайұлы «Өлең көкжиегі» мақаласында ғалым бірнеше талантты ақындар шығармашылығына терең бойлайды. Атап айтсақ, Қ. Мырзалиев, Ж. Нәжімеденов, М. Мақатаев, Т. Айбергенов шығармашылығының өзгеше болмыс- бітімі мен шеберлік сырларын танытатын әдеби толғамдар, талдаулар

ғалымның терең зерделеуін көрсетеді. Қ. Мырзалиев, Ж. Нәжімеденов, М. Мақатаев, Т. Айбергеновтей дара қолтаңбалы ақындардың жырларын талдай келе, ерекшелігі мен шеберлігін, олқы тұстарын саралай келе әдеби теориялық түйін жасап отырады. Ақындардың поэзия әлеміндегі қалыптасу, өсу деңгейлерін терең барлаған. Әрине, әдебиет табылдырығын ақын болып аттаған, қазақ прозасына кесек туындылар берген, табиғатынан дарынды қаламгердің белгілі ақын-жазушылар шығармашылығы туралы ой айтқанда ғұлама ойшылдығы анық көрінеді. Ақындық, әдеби суреткерлік таланты бар қаламгерде әдеби терең ойлар, теориялық толғамдар болуы – заңдылық. Бұл ойымызды академик З.Қабдоловтың мына бір пікірі дәлелдей түскендей: «Әбіш Кекілбайұлы – талант! Үлкен талант! Ал назы талант – бәрінен бұрын ақын. Әбіш те әдебиетке өлеңдетіп келді. Мұнысы заңды еді. Егер ол тумыстан ақын болмаса, әдебиетке өлеңсіз келсе, қазіргідей жан-жақты, көп қырлы – әрі санлақ суреткер, әрі ғұлама ойшыл, әрі сұңғыла шешен, әрі көреген көсем... болмас еді. Осылардың бәрінің төркіні ақындықта жатыр» [7, 3]. Шынында поэзия туралы терең ой толғау үшін де адамға табиғатынан ақындық дарын болуы заңдылық сияқты.

Ә. Кекілбайұлының өлең теориясы туралы айтқандарының негізі бар: «Поэзия – адам жанын тебіrentкен, айтылмай, бейнеленбей тынбайтын өктем рухтың бейнесі; ақынның өзге жұрттан артықшылығы – бүкіл болмыспен, табиғатпен табысып, кез келген кісі әсерлене бермейтін нәрседен әсерленетіні. Бұл – ақынның табиғаты. Өлең ең әуелі тап осындай табиғаттан жаратылуы керек, ол сонда ғана табиғи; әйтпесе жазып отырған кісінің өзін өзі күштеуінен туған шығарма оқушыны да тебіrentпейді. Бізде ұзақ уақыт поэзияның табиғатын, ақынның міндетін бұлай түсінбейтін қисық қисындар да орын алды. Көбіне көп ақынды кез келген ой мен сезімді былайғы жұрттың қолынан келе бермейтін поэтикалық түрге түсіре қойғыш кісі деп түсіндік. Бұл қате түсінік әлі аласталып болған жоқ» [5, 132]. Автор осы қате түсінікке талантты ақындардың өздері де сеніп қалатындығын айта келіп, көптеген ақындардың өз талантының сырын терең зерттемегендігінің, өз туындысына қатаң талап қоймағандығының, ақындық туралы қате түсінікке иланғандығының кесірінен сезім баурай алатын тәуір өлеңдерінің арасынан кенеуі жоқ құрғақ сөздерге құрылған, құбылмалы ұйқас пен ырғаққа түскен ала-құла өлең де кездесіп жататындығын, бұл құбылысты әдебиет сыншылары поэтикалық шеберліктің жетіспеушілігі деп сынайтындығын қате екендігін айтады. Өміршең талант ылғи өсу, толысу, шеберлігі де жетілу үстінде болатындығын айта келіп, талантты ақындардың керемет өлең жинақтарының ішінде белгілі мөлшерде өгей өлең жүретіндігін қынжыла жазады. Ондай өлеңнің оқырман тарапынан да пейіл таппайтындығымен түсіндіреді. Өлеңді қолдан жасап алуға болады деген қисық қисынды иемденетіндер қазақ өлеңінің техникасын меңгеріп алып, әрбір белгілі ақынның стилімен өлең жаза салатындығын сынайды. Біздегі көп

өлеңнің өлеңге емес, бірдеңе болып шығатындығына қынжылған ғалым, қаламгер сол бірдеңе жазғыштардың сауатты екендіктерін де атайды. Қазір қандай өлең өтімді, қай тақырып актуалды екендігін біліп алған ақындар «сол тақырып пен сол өлеңнің базарда нарқы түсіп кетпей тұрғанда бір шетінен нәпақа көріп қалуға асығады» [5, 133].

Ғалымның ғылыми зерттеу мақалаларында лириканың анықтамасына назар салсақ: «Қоғамдық құбылыстағы елеулі өзгеріс, үлкен сілкіністер тұсында адам, жеке адамның жан дүниесі, ондағы бұрқаныс-бұрқақ суреткерлер көңілін ең алдымен баурайды. Ондай тұста адам жанына үңілудің ең бір тиімді жолы – лирика болып шығады» [5, 101]. Лирикаға күш беретін, көркемдік қуат дарытатын ой мен сезімнің тереңдігі, әсерлілігі екендігін ғалым өз толғамында шегелей түскен. Ғалым Ә. Кекілбайұлы: «Суреткерлік көрегендіктің, тапқырлықтың бірден бір төркіні - азаматтық өрелілік. «Ой орманын» оқи отыра ондағы бар кескін-кейпімен көрінген лирикалық кейіпкердің өмірінен бүкіл бір кезеңнің шындығын, бүкіл бір ұрпақтың өмірін, оның сырлары мен ойларын бүкіл бір тұстың рухани сипатын, бүкіл бір ұрпақтың рухани кескінін танып едік...» [5, 115], – деп пайымдайды. Ә. Кекілбайұлының теориялық ойларын негізге алсақ, лириканың адамзат қоғамының дүниені тану, өзін тану арсеналынан ешқашан түсіп көрмегендігін байқаймыз. Лирика жанрының жеке адамның жан сыры, рухани келбеті болып, бүкіл қоғам мен сол кезеңнің шындығын да танытатындығын байқаймыз. Ақындардың творчествосы оның өмірімен, адами болмысымен, азаматтық бітімімен, дүниетаным мен мәдениетімен ұштасып жатқандығын тануға болады. Автор ұлттық әдебиет арқылы ұлттық болмыстың көрініс табатындығын, халықтың арман-тілегі лирикалық қаһарманның сезімдері арқылы көрінетіндігін, қазақ ақындарының лириканың жақсы дәстүрлерін одан әрі дамытып, елдегі жаңа өзгерістерге лайық, мөлдір сезімді, терең ойлы лирика жасауға белсене кіріскенін шабыттана жазады. Ол туралы бүгінгі ғылыми еңбектерде де бағаланып, белгілі ғалымдар тарапынан жазылып жүргені Ә.Кекілбайұлы ойларының жасампаздығын көрсетеді [8].

Ғалым әдебиеттегі тартыс туралы да терең теориялық талдау жасайды. Тартыссыз көркем шығарма жұтаң болар еді. «Ең терең тартыс – кісінің сезім дүниесіндегі тартыс. Оны қаз қалпында мөлдіретіп жеткізуде музыка мен лириканың мүмкіндігі тіпті мол. Өлеңнің осы бір сырын жас ақын жақсы аңғарыпты. Лириканың мұндай мінезін білмегендіктен өлеңдегі сезім логикасының жалпы аңғарына көз салмай, бір-екі жолды ұстап алып, сары уайымшылдықты іздестіре бастайтын әдетіміз де бар еді. Жүмекен одан қысылмапты. Өйткені лирика әлгіндей сезім серпілісінсіз тым сылдыр, жалаң не тек сарнау, елжіреу не тек желбуаз лепіру болып кетеді» [5, 126], – деп сезім дүниесіндегі тартыс мәселесіне де тоқталады. Әдебиеттанушылар образдың «суреттілігіне», «музыкалылығына», «мелодиясына», «ақын жанының әуеніне»

көп тоқталады. Ғалым К.Н. Григорьян атап көрсеткендей «поэзия, живопись және музыка бір-бірімен өзара байланыста, бір-бірімен туыстас» [9, 108]. Әрине, халықтық творчество бір бірімен байланысып жатқанымен әрбір өнер туындысының өзіне тән қасиеттері бар. Оны академик ғалым З.Қабдоловтың сөзімен жеткізсек, «өнердің көп салаларының ішінде ең бір қадірлісі әрі қасиеттісі – көркем әдебиет. Оның өнердің өзге түрлерімен бірлігі бола тұра өзгешелігі де мол. Сөз өнері сурет пен музыка секілді жалпыға бірдей жетімді деу қиын: сөз – бояу немесе дыбыс емес, барлық халыққа бірдей түсінікті бола алмайды. Әр ұлттың өзгеден ерекше өз тілі бар; әдеби шығарма сол тілде ғана туады. Бұл – көркем әдебиеттің халықаралық өрісіне біраз бөгеу, тіпті тұсау екені рас. Бірақ мұның есесіне, әдебиеттің тілі музыка тілінен гөрі нақты, театр тіліне гөрі затты...» [10, 9]. Лирикалық өлеңнің сөздері де музыканың әуені секілді эстетикалық сезім тудырады. Ол терең сезім лирикалық кейіпкер арқылы беріледі. Лириканың да, музыканың да ішкі әуені көркем мазмұн тудырады. Ғалым Н.А. Заболоцкийдің сөзімен айтқанда «лириканы тудырушы оның ішкі музыкалық әуенін де жеткізеді» [11, 216]. «Лирика» терминінің ежелгі гректің саз аспабына байланысты туғандығы да лириканы музыкамен «туыстастырады». Екеуі де – сұлулықтың символы. Ұлы сыншы Белинскийдің лирикалық шығармаларды музыкаға балауының үлкен мәні бар. «Өзіндік мәнге бай бола тұрса да лирикалық шығармада ешбір мән жоқ тәрізді, оның мәнін тіпті айтып беруге болмайтын, ол тәтті түйсігімен бүкіл жүйемізді тебірентетін музыкалық пьесада аумайды, өйткені бұл мағынаны адам тіліне аударып болмайды» [12, 8]. Лирика мен музыканың тыңдаушысына сыйлар эстетикалық сезімі – рухани дүние. Оны түйсіну үшін де терең сезім керек.

Зерттеуші ретінде Ә. Кекілбайұлы Жұмекеннің өлеңдерінің ішкі қуатын, лириканың нәзіктігін айта келіп, су мамандарының су туралы айтқан тұжырымын мысалға ала отырып, лириканың жанға жағымдылығын судың құнарлылығымен салыстырады. Жер қыртысындағы тұз, нәрді көбірек сіңірген су ағзаға қандай пайдалы болса, лирика да өмір қыртыстарындағы тұз мен нәрді өз бойына көбірек дарыта білгенін дұрыс санайды. Тұз мөлшерінен көп салынса, өлеңнің жақсы әуені, үлкен мәнді салмағы болмайтындығын айтады. Ж.Нәжімеденовтің алғашқы кітаптарында бал жиған арадай, өмірдегі құбылыстардың бәрінен ой жиятындығын сынайды. Бірақ кейінгі кітаптарында ақынның өмірдің түрлі қатпар-қабатын тоғыстырған түйткілді мәселелерге ойысқандығын жазады.

Шығармашылық туралы талдай келіп, ғалым өзі тереңірек білетін әдебиеттің тарихымен, әдебиеттің теориясындағы түсініктермен сарындас екендігін көрсетіп, мынадай ой түйеді: «Қандай шығарма да – белгілі бір суреткердің көркемдік түйсігінде бейнеленген нақты тарихи шындықтың көрінісі» [13, 441]. Немесе «Өнерді өнер ететін – өлшем. Шын асыл бояуды шын шебер күректеп, я шелектеп жұмсамай, шай қасықтың ұшымен іліп алып

жұмсайды» [5, 130]. Автор өлшем, тарихи шындық туралы қисынында әдебиет пен өнердің тұтастығын айтады. Өнер адамына асқан талғампаздық керектігін де байыптайды. «Сәл нәрседен салмақты мән таба білу – сөз жоқ, үлкен суреткердің мінезі»[5, 127]. Немесе «Өнердің ең үлкен жауы да сол үйреншіктілік. Бір нәрсенің әбден тәсілін біліп алып, соның ыңғайына кету кәсіпке жарасқанмен, өнерге жараспайды»[5, 123], – дейді. Суреткер, талант, мінез туралы тереңдей талдап, өнер, әдебиет қисындарын осылай теориялық оймен түйіндеп отырады. Аталған теориялық қисындар автордың әдебиет тарихы мен теориясын терең білетіндігін анық көрсетеді. «Әбіш ағаны өмірдің кез келген саласы бойынша маманмен пікір алмасуға дайындығы бар еді десек, артық айтқандық емес шығар. Әрине, гуманитарий ретінде бәрінен бұрын әдебиеттің арғы-бергі тарихын, барлық дәуірлерді, барлық ағымдар мен стильдерді еркін білетін, адамзат жасағансөз өнерінің маржандарын алақанында ойнататын. Оның шығармаларындағы көркемдік мінсіздік, композициялық тұтастық, сюжеттік ой қисыны, пейзаж, портрет, деталь сияқты құрауыштардың толықтығы тәнті етеді.бұған қол жеткізу ең алдымен қаламгердің теориялық білімінің тиянақтылығына, тереңдігіне байланысты»[14, 326], – деген С. Абдрахманов пікірі Ә. Кекілбайұлының әдебиет теоретигі екенін дәлелдей түседі.

Нәтижелер. Ә. Кекілбайұлының әдеби толғамдарын саралағанда, біріншіден, әдебиет теориясын танудағы ұстанымы әлемдік теориялық қисындар мен өлшемдерге сай келетіндігімен ерекшеленсе, екіншіден, ұлттық әдебиет үлгілері екеніне де көз жеткіздік. Әдебиеттанудың теориялық қорынан бөлек, әдебиеттің жекелеген салалары – әдебиет сыны, әдебиет тарихы, әдеби дәстүр, әдеби стиль, мәтін талдау, мәтін поэтикасы мәселелеріне де бойлаған. Ә.Кекілбайұлы пайымдаған әдебиет теориясының қисындары әдебиет пен өнердің табиғатын тануға байланысты жүйе қалыптастырудың ұлттық моделі деуге болады.

«Әбіш Кекілбаев – күрделі талант. Күрделілік күрделі болайын деген талаптан тұрмайды. Ол – ақылдың, мол білімнің, терең сезімнің тұнбасы. Тұнба – қашан да салмақты, қашан да баяу. Ол ақса ырғып ақпайды, ырғалып ағады, көпірудің орнына қипақтана түседі...»[15, 456], – деп ақын Ж.Нәжімеденовтің берген бағасы әділ. Әдеби толғамдар мол білім мен терең сезімнің тұнбасынан шығатындығын дәлелдейді.

Әдебиеттанудың ерекшелігі ішкі терең сыры мен сипатында. Әдебиетке қатысты қаламгерлердің біразының өзіндік ой-толғанысы бар. Ә.Кекілбайұлы әдебиеттану ғылымында да өзінің талантты теоретик екенін көрсетті. Көркем туындыдағы әр сөздің қолданысы, суретті сөздің эстетикалық сипатын барлады. Әбіштің әдебиеттанушылық әлемі әдебиеттің әсемдік әлемі десек, қателескеніміз емес. Ғалым пайымындағы сөз өнерінің теориясы эстетикалық түйіндерінің тұтастығы ретінде көрінеді. Нысанға алған ақын-жазушылардың көркем туындыларындағы ізденістер мен эстетикалық қабылдауды, өмір

шындығынан көркем шыңдық жасалған заңдылықтарды ғылыми таным тұрғысынан сипаттайды.

«Өлең көкжиегі» мақаласында талантты ақындар туындыларына талдау жасай отырып, шеберлігі мен ерекшеліктерін сараптап, сыни ойларын да айта кетеді. Жетістіктеріне қуанып, кемшін тұстарына қынжылыс білдіреді. «Өлеңді ой да емес, жалаң сезім де емес – екеуінің гармониялық үйлесімі жасайтынын» [5, 154] Ә.Кекілбайұлы дәлелдей түседі. Аталған мақалада бүтін бір кезеңнің көркемдік ойлау жүйесіне барлау жасалынған. Олардың қолтаңбасы, шеберлік қырларынан анық түсінік қалыптасатындығы қисынды. Ә. Кекілбайұлы өзі зерттеп, зерделеп отырған көркем туындының жетістігі мен кемшілігін тап басып танып, ғалымдық қырағылықпен бағалайтын таным бар. Қай мақаласын оқысақ та мақала аясына көп мағына, терең талдаулар, теориялық ой-толғамдар сыйып тұрғанын байқадық.

Әлем әдебиетінің озық үлгілерімен етене таныс Ә. Кекілбайұлы көркем шығарма мен көркем шығармашылықты талдау арқылы нақтылықпен «Көркем шығармашылық – ешқашан еңбек жеңілдетуді мойындамайтын жалғыз сала. Оның үстіне бағзыны тірілтуден асқан тауқымет болуы мүмкін емес. Ол жолда кездесетін қиыншылықтарды санап шығудың өзі қиын. Бірақ тарихи тақырыпта жазатын жазушылардың альпинистерге тән бір мінезі болса керек. Олар да өзінің жеткізіп болмас нысанасына бір мысқал жақындаған сайын жаны неғұрлым қинала түскенмен, тәуекелі солғұрлым арта түсетін болса қажет» [13, 441], – деп көркем шығармашылықтың маңыздылығын ашып береді. Әр қаламгердің даралық қасиеті мен қаламгерлік, суреткерлік шеберліктеріне шынайы баға беруі автордың рухани жан байлығын көрсетеді. Ә.Кекілбайұлының әсемдікті танудың әдістерін айқындауы – әдеби үдерісті, әдеби ағымдар мен бағыттарды өзінің әсемдік әлемі арқылы пайымдауы. Осылайша әдебиет теориясының болмысы мен бітімін терең ойшылдықпен эстетикалық тұрғыдан бағалаған. «Ойшылдық – қиялшылық емес, энциклопедиялық білімге сүйену, әлемдік өркениет өрісін игеру» [16, 391], – деген академик М.Қозыбаев пікірі Ә.Кекілбайұлының кемеңгерлігін, ойшылдығын айғақтай түскен. Ә.Кекілбайұлы зерттеулерінің ерекшелігі – әдебиетті өзінше зерделеу, оқырманына өзіндік ғылыми ұстанымын таныту. Жазушы лабораториясын айта ма, көркем туындының сырын танытып, тарқата ма, әдеби дәстүр, әдеби стиль не әдеби ағым туралы айта ма – әдеби толғамдарын логикалық тұрғыда теориямен дәлелдеп жеткізеді. Қаламгер нысанға алған көркем туындылардан жаңа ой, тың тақырып, өзгеше таным іздейді. Теориялық тұжырымдарын ұлттық әдебиеттану ғылымына қосылған үлес деп бағалаймыз.

Ә.Кекілбайұлының әдеби, сыни мақалалары – жас буын ақын-жазушыларға шеберлік мектебі, себебі «қазақ әдебиеті әлемінде Әбіш Кекілбайұлы үлкен биікке көтерілді. Әдебиетте өзгелер байқамаған, өзгелер айта

алмаған сөзді айтты»[17, 31]. Әдебиет туралы мақалаларында қаламгерлерді жаңашыл болуға шақырады. Суреткерлік пен шешендікті бірге тоғыстырған ойшыл ғалым әдебиет теориясы туралы қисындары мен қағидаларын нақты мысалдармен дәлелдей отырып, «үздіксіз ізденіс, жүйелі еңбек, азаматтық өрелілік пен суреткерлік шыңдалу»[5, 155] ақындардың қазақ әдебиетін молайтардай елеулі еңбектерге ие еткендігін атап өтеді. Ә.Кекілбайұлы әдебиеттің даму үдерісінен әрдайым хабардар болып отырды. Оған «Заман және адам», «Өлең көкжиегі», «Өлі жандарды» неге Пушкин жазбаған?», «Романдағы адам» және т.б. еңбектері шын дәлел. Ондағы сөз болған маңызды мәселелердің жаңашылдығы әр сөйлемінен көрініп тұрады. «Әбіш Кекілбаевқа жазушы, әдебиетші ретінде филология саласы тарлық ететінін айтудың өзі артық. Кекілбаевтың бұл саладағы туындыларын культурологиялық зерттеулер деп қарастыруға олардың еркінде көркем стилі кедергі келтіретіндей де көрінеді»[14, 327], - деп С. Абдрахманов айтқандай Әбіш зерттеулерінде әдебиет пен өнер қабысып жатыр. Егіз өнерді байланыстырған эстетикалық көзқарасы әлі талай зерттеуге нысан болары сөзсіз.

Қорытынды. Ә. Кекілбайұлы ақын-жазушылардың шығармашылық лабораториясын шеберлікпен аша біліп, қаламгер туралы ой толғағанда көркем шығармашылық туралы әдеби теориялық түйін жасап отырған. Көркем шығармадағы суреткерлік, шеберлікті әдебиеттану тұрғысынан зерделеді. Стиль, жанр мәселелерін теориялық тұрғыдан талдады. Қаламгер туындысының көркемдігі, жетістіктері мен кемшіліктерін салмақтап, әділ бағасын берді. Әдебиеттанушы ретіндегі Ә. Кекілбайұлы еңбектерінің ғылыми-танымдық сипаты жинақталып, жүйеленді. Ә. Кекілбайұлының әдебиет, қаламгер шеберлігі туралы таразылаған ойлары әдебиеттануға қосылған сүбелі үлес болды. Жас әдебиеттанушылар Кекілбаев кеңістігінен, ғылыми негізді ойларымен сусындап, тәлім алса, мол азық екені сөзсіз. Гуманист, әдебиетші, сыншы ғалым Әбіш Кекілбайұлының шығармашылығын, әдеби толғамдарын филолог мамандарға дәріптеу негізгі мақсаттарымыздың бірі болуы керек. «Әбіштану» курстары барлық жоғары оқу орындарының филология факультеттерінде әдебиеттану ғылымының негізгі пәні болып оқытылып жатса, ол да елдік мәселенің орындалғаны болар еді. Осы орайда Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университетінің қазақ филологиясы кафедрасы болашақ филологтар мен қазақ тілі мен әдебиеті мамандарына «Әбіштану» курсы бірнеше жылдан бері оқытып келе жатқандығын атап айтуымыз керек. Әрине, қаламгер шығармашылығының поэтикасы зерттеліп, зерделеніп келеді. Бірақ бұл – ұлт руханиятына зор үлес қосқан тұлғаның еңбектері түгел зерттеліп бітті деген сөз емес. Ә. Кекілбайұлының әдебиеттанушы ғалым ретіндегі еңбектері әлі талай терең зерттеулерге сұранып тұр. Біздің бұл еңбегіміз – теңіздің тамшысындай ғана дүние. Әдебиеттанушылық қырына әлі де терең зерттеулер жүргізу алдағы күндердің,

келешек буынның еншісіндегі іс болу керек.

Әдебиеттер

1. Медетбек Т. Кемел дарын // Кекілбайұлы Ә. Он екі томдық шығармалар жинағы. Т.7. – Алматы: Өлке, 1999. – 509 б.
2. Қазығұлов Ш. Келешектен келген Кекілбаев // <https://adebiportal.kz/kz/news/view/sarhan-qazygul-kelesekten-kelgenkekilbaev10674>.
3. Нұрлыбаева А., Бораш А.Б., Джумабекова А.А. Әбіш Кекілбаевтың сыншылдық қыры // «Керуен» ғылыми журналы № 2, 79-том, 2023. – Б. 188-199. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2023.2-15>.
4. Satylkhanova G., Tanzharykova A., Khudaibergenov N., Tokshylykova G., Taimanova S. Artistic function of detail in Kazakh prose | Función artística del detalle en la prosa Kazaja. Opcion, 2018, 34 (Special Issue 15), p. 1265-1294. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57205268049>.
5. Кекілбайұлы Ә. Өлең көкжиегі. Он екі томдық шығармалар жинағы. Т.10. – Алматы: Өлке, 1999. – 161 б.
6. Байтанасова Қ.М. Көркем шығармадағы бейнелілік призмасы // Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. – № 1(142)/2023. – Б. 126-133. DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2023-142-1-126-133>.
7. Қабдолов З. Таланттың тағы бір қыры // Кекілбайұлы Ә. Дүние ғапыл: Өлеңдер мен драма. – Алматы: Арыс, 1999. – 304 б. – Б. 3-6.
8. Omarov B., Salkynbayev M. B., Kuydyr T. E., Yeskindirova M. Z., & Alshinbayeva Z. K. (2020). Reflection of Ideas about Native Land in Poetic and Prose Works Using Narrative Literature Technique. Media Watch, 11(2), p. 408-418. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216895204>.
9. Григорьян К.Н. К вопросу о музыкальной природе лирической поэзии // Русслит., 1978, № 3. – С. 106-118.
10. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992. – 352 б.
11. Заболоцкий Н.А. Собр.соч. в 3-х томах. Т.1. – М.: Художественная литература, 1983. – 655 с.
12. Белинский В.Г. Таңдамалы шығармалар. 1-кітап. – Алматы: ҚМКӘБ, 1948. – 214 б.
13. Кекілбайұлы Ә. Ел тарихы, ер тағдыры... // Кекілбайұлы Ә. Он екі томдық шығармалар жинағы. Т.3. – Алматы: Өлке, 1999. – 400 б.
14. Абдрахманов С. Әдебиет әлемі // Абдрахманов С. Абыз Әбіш. Әбіш Кекілбаевтың ойшылдығы туралы толғаныстар. – Нұр-сұлтан: Фолиант, 2020. – 560 б.
15. Нәжімеденов Ж. Терең сезімнің тұнбасы // Кекілбайұлы Ә. Он екі томдық шығармалар жинағы. Т.6. – Алматы: Өлке, 1999. – 464 б.
16. Қозыбаев М.Қ. Ұлы ойшыл, қарымтал қаламгер // Кітапта: Кекілбайұлы Ә. Он екі томдық шығармалар жинағы. Т.8. – Алматы: Өлке, 1999. – 400 б.

17. Мұртаза Ш. Азамат, қаламгер, қайраткер // «Әбіш Кекілбаев әлемі және қазіргі заман» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2009. – 464 б.

Н.С. КАМАРОВА, Б.С. ЖАЙЛОВОВ

Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова,
Ақтау, Казахстан

АБИШ КЕКИЛБАЙУЛЫ – ЛИТЕРАТУРОВЕД

Аннотация. В данной статье исследуется вклад Абиша Кекилбайулы в литературоведение. Его роль как литературоведа заключается в изучении творчества известных поэтов-писателей, а его выводы, связанные с теорией литературы, обогащаются и обосновываются в его литературных и познавательных научных статьях.

Цель статьи – обобщить литературоведческие размышления исследователя А.Кекилбайулы о художественной литературе, а также изучить его научные, литературно-просветительские и критические мысли, возникшие в ходе изучения творческих лабораторий писателей. Для реализации этой цели в качестве объекта исследования были выбраны и взяты научные, исследовательские и учебные статьи А.Кекилбайулы, показывающие его литературное мастерство.

В статье использованы методы обзора, описания, систематизации, анализа, сравнения. В качестве научной новизны данной статьи впервые представлена литературоведческая деятельность Абиша Кекилбайулы в рамках его литературных и научных статей, связанных с теорией литературы. Его работы рассматриваются и оцениваются с высоты современного литературоведения. Подчеркивается, что ключевые мысли и литературные размышления ученого, его рациональные суждения являются актуальными и никогда не потеряют своей ценности.

Данная статья, в которой анализируются научные представления А.Кекилбайулы о писателях, творческой лаборатории, литературных тенденциях и литературных течениях, литературном стиле и других литературных теориях, позволяет использовать ее в качестве дополнительного материала в специальных курсах, связанных с литературоведением и оценить А.Кекилбайулы как литературного критика.

Ключевые слова: литературоведение, теория литературы, критика, творческая лаборатория, научное мнение, жанр, стиль

N.S. KAMAROVA, B.S. ZHAILOVOV
Yessenov University, Aktau, Kazakhstan

ABISH KEKILBAYULY – LITERARY SCIENTIST

Annotation. This article examines the contribution of Abish Kekilbayuly to literary studies. His role as a literary scholar is to study the works of famous poets and writers, and his conclusions related to literary theory are enriched and substantiated in his literary and educational scientific articles.

The purpose of the article is to summarize the literary and literary criticism of literary critic A.Kekilbayuly about literature, scientific, literary, educational and critical thoughts that arose during the study of creative laboratories of writers. To realize this goal, scientific, research and educational articles by A.Kekilbayuly were selected and taken as the object of research, showing his literary skills.

The article uses methods of review, description, systematization, analysis, and comparison. As a scientific novelty, this article for the first time analyzes and studies the scientific nature of the literary aspect of Abish Kekilbayuly within the framework of his literary and scientific articles related to the theory of literature. The works of a literary critic are examined and evaluated from the heights of modern literary criticism. It is emphasized that the key thoughts and literary reflections of the scientist in each of his articles, rational judgments are precious things that never lose their value.

This article, which analyzes A. Kekilbayuly's scientific ideas about aesthetic and cognitive thought and writers, a creative laboratory, literary trends and literary movements, literary style and other literary theories, allows it to be used as additional material in special courses related to literary studies and evaluate A. Kekilbayuly as a literary critic.

Keywords: literary criticism, literary theory, criticism, creative laboratory, scientific opinion, genre, style.

References

1. Medetbek T. Kemel daryn // Kekilbaiuly Ä. On eki tomdyq syğarmalar jinaғы. T.7. – Almaty: Öлке, 1999. – 509 b.
2. Qazyğulov Ş. Keleşekten kelgen Kekilbaev // <https://adebiportal.kz/kz/news/view/sarxan-qazygul-kelesekten-kelgenkekilbaev10674>.
3. Nürlybaeva A., Boraş A.B., Jumabekova A.A. Äbiş Kekilbaevtyñ synsyldyq qyry // «Keruen» ğylymi jurnalы № 2, 79-tom, 2023. – B. 188-199. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2023.2-15>.
4. Satylkhanova G., Tanzharykova A., Khudaibergenov N., Tokshylykova G., Taimanova S. Artistic function of detail in Kazakh prose | Función artística del detalle en la prosa Kazaja. Opcion, 2018, 34 (Special Issue 15), p. 1265-1294.

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57205268049>.

5. Кекілбайұлы Ә. Өлең көкжиегі. Он екі томдық шығармалар жинағы. Т.10. – Алматы: Өлке, 1999. – 161 б.

6. Baitanasova Q.M. Kōrkem шығармадағы beinelilik prizması // L.N. Gumilev atyndaғы EŪU Habarşysy. Filologia seriasy. – № 1(142)/2023. – B. 126-133. DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2023-142-1-126-133>.

7. Qabdolov Z. Talanttyñ taғы bir qyry // Kекілбайұлы Ә. Dүnie ғары: Өлеңдер мен drama. – Алматы: Arys, 1999. – 304 б. – B. 3-6.

8. Omarov B., Salkynbayev M. B., Kydyr T. E., Yeskindirova M. Z., & Alshinbayeva Z. K. (2020). Reflection of Ideas about Native Land in Poetic and Prose Works Using Narrative Literature Technique. Media Watch, 11(2), r. 408-418. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216895204>.

9. Grigörän K.N. K voprosu o muzykalnoi prirode liricheskoi poezii // Rus.lit., 1978, № 3. – S. 106-118.

10. Qabdolov Z. Söz önerı. – Алматы: Qazaq universiteti, 1992. – 352 б.

11. Zaboloski N.A. Sobr.soch. v 3-h tomah. T.1. – M.: Hudojestvennaia literatura, 1983. – 655 s.

12. Belinski V.G. Tañdamaly шығармалар. 1-кітап. – Алматы: QMKÄB, 1948. – 214 б.

13. Kекілбайұлы Ә. El tarihy, er taғdyry... // Kекілбайұлы Ә. On eкі tomдық шығармалар жинағы. T.3. – Алматы: Өлке, 1999. – 400 б.

14. Abdrahmanov S. Ädebiät älemi // Abdrahmanov S. Abyz Äbiş. Äbiş Kекілbaevtyñ oişyldyғы туралы tolğanystar. – Nūr-sūltan: Foliant, 2020. – 560 б.

15. Näjimedenov J. Tereñ sezımnıñ tūnbasy // Kекілбайұлы Ә. On eкі tomдық шығармалар жинағы. T.6. – Алматы: Өлке, 1999. – 464 б.

16. Qozybaev M.Q. Ūly oişyl, qarymtal qalamger // Kıtapta: Kекілбайұлы Ә. On eкі tomдық шығармалар жинағы. T.8. – Алматы: Өлке, 1999. – 400 б.

17. Mūrtaza Ş. Azamat, qalamger, qairatker // «Äbiş Kекілbaev älemi jäne qazırgı zaman» atty halyqaralyq ғылыми-praktikalыq konferensia materialdary. – Astana: L.N. Gumilev atyndaғы EŪU, 2009. – 464 б.

Авторлар туралы мәлімет:

Қамарова Нағбду Сұлтансикқызы – филология ғылымдарының кандидаты, Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университетінің профессоры, Ақтау, Қазақстан.

Қамарова Нағбду Султансикқызы – кандидат филологических наук, профессор Каспийского университета технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, Ақтау, Казахстан.

Kamarova Nagbdu Sultansikhkyzy – Candidate of Philology, Professor of the Yesenov University, Aktau, Kazakhstan.

Жайлов Бактыбай Сәрсенбайұлы – Ш. Есенов атындағы Каспий

технологиялар және инжиниринг университетінің докторанты, Ақтау, Қазақстан.

Жайлов Бактыбай Сәрсенбаевич – докторант Каспийского университета технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, Ақтау, Казахстан.

Zhailovov Baktybay Sersenbaevich – doctoral student, Yesenov University, Aktau, Kazakhstan.